

**Review of: Birgit Sandkaulen, Grund und Ursache. Die Vernunftkritik Jacobis.
München, Fink-Verlag, 2000, 23x15,5, 277 p.**

Authors	Jonkers,Peter
Published in	Tijdschrift voor Filosofie
Publication Date	2003-03-15
Link	https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/601a9176-3804-4902-b929-578f3c6d838e
Citation	Jonkers , P 2003 , ' Review of: Birgit Sandkaulen, Grund und Ursache. Die Vernunftkritik Jacobis. München, Fink-Verlag, 2000, 23x15,5, 277 p. ' , Tijdschrift voor Filosofie , vol. 65 , no. 1 , pp. 147-149 .
Download Date	2025-02-06 16:25:18
Rights	<p>General rights</p> <p>Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research. - You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain - You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal" <p>Take down policy</p> <p>If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.</p>

Birgit Sandkaulen, *Grund und Ursache. Die Vernunftkritik Jacobis*. München, Fink-Verlag, 2000, 23x15,5, 277 p., € 35,80

Een analyse van Jacobi's kritiek van de rede is een even intrigerende als complexe opgave. Intrigerend en bovendien (zowel historisch als systematisch) van groot belang, omdat Jacobi met zijn kritiek juist zowel de kracht als de zwakheid van de moderne filosofie heeft blootgelegd. Dit blijkt onder meer uit de bijzonder heftige reacties die zijn geschriften bij zijn belangrijkste filosofische tijdgenoten, zoals Mendelssohn, Kant, Fichte, Hegel en Schelling, opriepen. Maar een dergelijke opgave is tegelijk ook zeer complex. De moeilijkheid van elke kritiek op de rede is immers dat zij haar eigen rationele karakter verhult teneinde zich niet bloot te stellen aan het voor de hand liggende verwijt dat zij zich zelf van redelijke argumenten bedient om de rede te bekritisieren. Vanuit deze achtergrond valt te begrijpen dat Jacobi's filosofie vaak geïnterpreteerd wordt als een geloofs- of gevoelsfilosofie, als een vorm van irrationalisme, of als een uiting van de opkomende romantiek. Maar al deze interpretaties slagen er niet of onvoldoende in de filosofische eigenheid van Jacobi's kritiek op de rede te verwoorden.

De inzet van het boek van Sandkaulen is nu juist om de *filosofie* van Jacobi op het spoor te komen. In het eerste hoofdstuk analyseert zij de bekende *salto mortale*, waarmee Jacobi zich uit de 'alleen-filosofie' van Spinoza bevrijdt. Zij laat zien dat deze sprong geen ongecontroleerde vlucht in het irrationele is, maar een welberekende beweging, die eerst een stevige bodem zoekt om zich te kunnen afzetten om vervolgens uit te komen in een ander gebied dan datgene van waaruit men vertrokken is. Hier ligt ook de verklaring voor het feit dat Jacobi's filosofie op een dubbele bodem rust: hij beschouwt de filosofie van Spinoza (dan wel het omgekeerde spinozisme van Fichte en in zekere zin van Kant) als het noodzakelijke afzetpunt voor zijn sprong, en belandt na de sprong op een nieuwe bodem, die hij aanduidt als onfilosofie. Zijn *salto mortale* is dus geen logische weerlegging van Spinoza's filosofie, maar heeft het karakter van een 'weerspreken' en verloopt bijgevolg niet lineair. Dit weerspreken bestaat erin om eerst de onovertroffen rationele radicaliteit van Spinoza's filosofie te bewijzen en daar vervolgens mee te breken. Het springende punt, dat Jacobi de filosofie van Spinoza van de hand doet wijzen is haar fatalisme, de afwezigheid van elke doelloorzaakelijkheid. De beslissing om een *salto mortale* uit te voeren is dan ook een act van vrijheid. Hieruit blijkt dat voor Sandkaulen Jacobi's kritiek op de rede wezenlijk verbonden is met het vrijheidsprobleem en geen religieuze connotaties heeft (in tegenstelling tot de suggestie die gewekt wordt door de nadruk op het geloof als onmiddellijke zekerheid). In het verlengde van deze interpretatie bestempelt zij de bekende zevende bijlage aan de *Spinozabrieven* als het 'heimelijke hoofdstuk' van Jacobi. In deze bijlage stelt hij de kernvraag van zijn kritiek op de rede: heeft de mens rede of heeft de mens? Hiermee doelt hij op het fundamentele onderscheid tussen een adjectieve (of instrumentele) en een substantieve rede. In het derde tot en met zesde hoofdstuk van haar boek analyseert Sandkaulen deze zevende bijlage, waarbij het begrippenpaar grond en oorzaak een sleutelrol speelt. Zij legt er sterk de nadruk op dat het hier niet, net zomin als bij andere begrippenparen, zoals natuurlijk en bovennatuurlijk, bemiddeld en onbemiddeld, weten en geloven etc., gaat om een eenvoudige tegenstelling, maar om een in elkaar vervlochten verhouding: de vrijheid is slechts op de bodem van de alleen-filosofie te vinden. De complexe structuur van deze vervlechting wordt minutieus geanalyseerd in het vijfde hoofdstuk, dat over de logica van de instrumentele rationaliteit handelt. Het verstand, dat onderscheidingen maakt en deze vervolgens weer opheft, ontstaat uit praktische noodzaak; de *notiones communes* van dit verstand zijn essentieel om de samenhang van de wereld te begrijpen. Deze verstandsactiviteit leidt onvermijdelijk tot een onttovering van de wereld, waar de filosofie niet meer achter terug kan en wil. Dit betekent dat de eigenlijke kern van de mislukking van het project van de streng logische metafysica elders ligt, meer bepaald in de verblinding die het verstand zelf teweegbrengt op het moment dat het iets onmogelijks wil. Deze verblinding manifesteert zich het duidelijkst op het moment dat het verstand het geheim van de tijd rationeel wil doorgronden. Deze doorgronding leidt immers onvermijdelijk tot een vernietiging van de tijd, zoals Sandkaulen in het zesde hoofdstuk laat zien. Deze problematiek culmineert in een (voor de metafysica kenmerkende) verwisseling van het begrip van de oorzaak met dat van de grond en, als consequentie daarvan, in een onderwerping van het eigene van het handelen aan de logica van de fundering door het verstand. Tegenover deze logica handhaaft Jacobi de onherleidbaarheid van de vrije handeling en van de persoon die deze handeling verricht. Daarmee springt hij naar een gebied dat aan de overzijde van de instrumentele rede ligt. Dit brengt Sandkaulen in het laatste hoofdstuk tot de kern van Jacobi's kritiek op de rede. Cruciaal is hier het onderscheid tussen de instrumentele en de substantieve rede. Dit houdt in dat Jacobi zeker niet begrepen en vervolgens

gediskwalificeerd kan worden als een irrationele gevoels- of geloofsfilosoof, zoals gebeurt in de meeste, sterk door Hegel geïnspireerde interpretaties. In tegendeel, het verstand kan wel degelijk het in zijn eigen soort onvoorwaardelijke bereiken, namelijk voor zover het eigen is aan de instrumentele rede. Pas op het moment dat het grond en oorzaak met elkaar vermengt, gaat het zijn competentie te buiten. Behalve deze instrumentele rede is er in de mens ook een substantieve rede werkzaam, de geest, waaruit de hele levende natuur van de mens gemaakt is; deze substantieve rede heeft het primaat ten opzichte van de instrumentele rede, net zoals het onvoorwaardelijke primeert op het voorwaardelijke. Kenmerkend voor deze substantieve rede is dat zij een *vernemen* van het ware is. Dit vernemen kan echter nooit samenvallen met datgene wat het verneemt, het bovenzinnelijke; tussen beide blijft er een onophefbaar verschil bestaan. Tenslotte is deze substantieve rede een praktische rede van een mens die vrij handelt.

Vanwege het enorme gewicht dat de idealistische (meer bepaald hegeliaanse) interpretatie van Jacobi's filosofie in onze tijd nog steeds heeft, is het bepaald niet eenvoudig om de eigenheid van dit denken onbevooroordeeld weer te geven en het filosofische belang daarvan volledig recht te doen. De grote verdienste van het boek van Sandkaulen is dat zij hierin uitstekend is geslaagd. Zij benadert de filosofische eigenheid van Jacobi's werk aan de hand van een kwestie die hij steeds weer opnieuw aan de orde heeft gesteld en waarmee hij (blijkens de talloze heftige reacties op zijn geschriften) een open zenuw van het idealisme raakte, namelijk de kritiek op de rede. Door deze kritiek in verband te brengen met de specifieke, niet-lineaire argumentatiestructuur, die zij bij Jacobi heeft ontdekt, laat Sandkaulen zien op welke wijze een radicale kritiek op de rede niet noodzakelijk uitmondt in irrationalisme. Dit inzicht werpt een nieuw licht op het filosofische belang van de controverses (de pantheïsmestrijd van 1785, de atheïsmestrijd van 1799 en de theïsmestrijd van 1811) die Jacobi met zijn geschriften heeft teweeggebracht. Daarom is dit boek een belangrijke publicatie; Sandkaulen werpt hiermee immers niet alleen een nieuw licht op de filosofie van Jacobi, maar verschaft de lezer ook een dieper inzicht in de problemen van het idealisme, zowel in historisch als systematisch opzicht.

Peter Jonkers